

**Тема 4.1. Сучасна регіоналізація світу.
Дослідження історії існування цивілізацій і вплив глобалізаційних процесів на зміну
політичної карти світу.**

Рис. Колаж історичних пам'яток стародавніх цивілізацій

Визначення цивілізації на сьогодні є багато: від лат. вихований, гідний – яке визначає громадянина як мешканця міста (коли вирішальною роллю у визначенні цивілізації виступало місто); сукупність людей, із певною духовною і матеріальною культурою, яка поєднує в собі усі компоненти, необхідні для існування людства; сучасна світова культура, добре організоване і гуманно налаштоване суспільство, яке забезпечує основні права особистості, в тому числі право на свободу совісті й віросповідання;

Цивілізація – рівень суспільного розвитку, матеріальної а духовної культури масштабних спільнот, які виявили себе в історії, або існують нині, з притаманним для них розмаїттям соціального і духовного життя, своїми базовими принципами побудови життя, тобто самотутністю, що формується досвідом історичного розвитку і стає основою самосвідомості й встановлення відмінностей від інших спільнот.

Цивілізаційні цінності на сьогодні збігаються з світовими релігіями, як цілісними системами соціокультурного регулювання відносин в суспільстві й світо системі в цілому (може бути і національна соціокультурна спільнота, своїм історичним досвідом прив'язана до держави: англійська, японська, турецька тощо).

Ми розглядаємо цивілізацію як сукупність способів буття і діяльності групи людей, що виражаються у матеріальному житті, інтелектуальному рівні, моральних нормах, політичній і соціальній організації життя.

Особливе місце в дослідження цивілізацій належить англійському історичному Тойнбі. Він виділяє 21 цивілізацію, що охоплює 16 регіонів. Саме в його роботі «Дослідження історії» (рос. «Постижение истории») показано тісний зв'язок цивілізації з тією чи іншою світовою релігією. Причому, поняття релігії не як віровчення, а як система, що визначає нормативні цінності й неоднаковість духовного світу людей. Це така «сакральна вертикаль», яка задає параметри способі проживання життя (Шпенглер).

Вебер пов'язує із цивілізаціями лише 4 з 5 світових релігій – християнство, іслам, індуїзм, конфуціанство.

За Хантінгтоном (американський політолог) основний принцип поділу на цивілізації – релігійний. Він виділяє 8: християнсько-католицька (західна, що включає європейську та північноамериканську), християнсько-православна (східна), ісламська (арабська, тюркська, малайська), індуїстська, конфуціанська, японська, та дві за географічною ознакою – африканська та латиноамериканська.

Про цивілізаційний підхід також писали: Данилевський (культурно-історичний тип – велика соціокультурна спільнота людей, що сформувалася на основі певних, лише їм притаманних універсальних цінностей), Бордель (цивілізація – це простір, культурна зона, сукупність культурних характеристик і феноменів), Сорокін (цивілізації або культурні суперсистеми визначаються проявами соціокультурного життя – організацією і функціонуванням малих груп і культурних систем, менталітет і поведінка, велика кількість конкретних історичних подій, тенденції і процеси), Валлерстайн (цивілізація – специфічна концентрація світогляду, звичаїв, структур і культури, як матеріальної, так і духовної, що формує певну історичну цілісність, й існує поряд з іншими різновидами цього феномена, хоч і не завжди одночасно).

За сучасними уявленнями, виділяють 12 цивілізацій, 7 з яких вже не існують.

Існуючі: китайська, японська, індуїстська, ісламська, західна.

Неіснуючі: месопотамська, єгипетська, критська, греко-римська, візантійська, мезоамериканська, андська.

Китайська (сінська, маючи на увазі китайські спільноти Південно-Східної Азії, В'єтнам, Корея), конфуціанська. Датується 2000-1500 рр. до н.е. **Японська** цивілізація єдина, що включає в себе одну країну. Можна відзначити вплив китайської культури, проте конфуціанство було органічно синтезовано з синтоїзмом (культ божества предків і природи). **Індуїстська** цивілізація датується 1500 р. до н.е. Інколи називається індо-буддистська, наголошуючи на впливі Буддизму (більш давньої релігії, що виникла у Стародавній Індії у VI-V ст.. до н.е.). **Ісламська** виникла у VII ст. на Аравійському півострові. **Західна** найбільшого поширення отримала після виникнення християнства. **Латиноамериканська та Африканська.**

Рис. Розширення імперій та торгові шляхи стародавніх цивілізацій

Сьогодні відбувається формування глобальних структур економічних, політичних та соціальних відносин, що перетинають кордони цивілізації. Відомі західні дослідники П.Уорслей та Р.Робертсон характеризують глобалізацію як «ряд процесів, які складають єдиний світ», як стан «єдиного людського суспільства, яке взагалі ніколи не існувало».

Глобалізаційні процеси можна почати з політичної картини ХХ ст., коли було створено могутні наднаціональні військово-політичні блоки (ОВД та НАТО), можливість коаліції правлячих груп («Велика вісімка»), континентальних та регіональних об'єднань (ЄС, Ліга арабських держав, Організація африканської єдності, Організація Ісламської Конференції тощо), всесвітніх міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, ОБСЄ, МВФ, МБРР, ОПЕК). Наприкінці століття визначилися тенденції до формування «всесвітнього уряду»: деякі міжнародні організації почали виконувати економічні та політичні інтеграційні функції (ЄС – Європарламент, Інтерпол, Меркорус).

Образи глобального світу і теорії глобалізму осмислюються вченими різних наукових напрямків – філософами, соціологами, антропологами, політологами, істориками.

Глобалізаційні процеси впливають на систему міжнародних відносин. Теорія модернізації виникла в 50-60-х роках ХХ ст. як відображення прогресивних змін, що відбувалися в світі після Другої світової війни та розпаду колоніального світу. Під модернізацією стали розуміти глибокі зміни практично усіх сферах життя суспільства, заснованих на індустріалізації, урбанізації, підвищенні рівня освіти, лібералізації та трансформації політичної системи в напрямку демократизації життя. Для країн третього світу була запропонована перевірена часом модель західного типу модернізації.

З посиленням ролі США відбувається просування так званого «західного типу життя» на всі країни світу. Глобалізація має характер «вестернізації». Прихильниками такого трактування глобалізації виступають представники західної наукової школи С.Амін, Б.Бузан, З.Бжезинський, Л.Бентон, А.Грішман, та ін. Згідно з такою моделлю, в центрі знаходяться США, оточені кільцем країн Європи. Експорт західних цінностей – ідей свободи, демократії, прав людини, індивідуалізму, рівності, лібералізму тощо є позитивною тенденцією міжнародних відносин. Переконані «західники» схильні ототожнювати глобалізацію з вестернізацією, підкреслюючи цивілізаційну місію західного світу. Але всі країни, які стали сліпо копіювати західну модель, потерпіли крах, і модернізація вилася у дестабілізацію політичної системи, в соціальні і національні конфлікти, в бюрократизацію структур влади, створення авторитарних і зруйнування випробуваних часом традиційних інститутів функціонування суспільства. Як приклад успішної модернізації приводиться Японія, що розробила власну модель модернізації, інтегровану в національні традиції. Тобто, на сьогоднішній день ми маємо по суті лише один зразок вдалого оволодіння традиційно-східною культурою західними надбаннями –

Японію, а також деяких її сусідів, що пішли тим самим шляхом. Цей успіх був досягнутий не через відмову від свого заради західного, а завдяки свідомому й вибірковому використанню тих західних досягнень, які могли бути поєднані з власними культурно-соціальними здобутками. У східнослов'янсько-пострадянському світі зробити це було неможливо, оскільки протягом XX століття своє, тари дійне, було винищене або докорінно викривлене, а те, що нав'язувалося згори, виявилось неефективним і розвивалося само собою. Успішно процес модернізації відбувся і в тих країнах, які, як і Японія, спиралися на власні традиції та використали принцип послідовності змін, авторитарну владу в політичній сфері та поступову лібералізацію в економічній сфері. До цих країн насамперед варто віднести Китай, Тайвань, Південну Корею.

Однак більшість вчених виступають проти такого стану речей. Вони вбачають у вестернізації «культурний імперіалізм» західного світу, який веде не до глобалізації культур, а до «нового варварства» та «безкультур'я». Як підкреслює С.Хамелінк, через культурну синхронізацію, що не має історичних прецедентів, вражаючи різноманітність світових культурних систем значно зменшується.

Головною проблемою для культурологів є інтерпретація культурного різноманіття світу як органічної функціональної особливості процесу глобалізації. В цьому напрямку йдуть інтенсивні наукові пошуки і заслуговують на увагу концепції У.Ганнерса та Ш.Айзенштадта. У.Ганнерс розробив теорію глобальної ойкумени як регіону постійної культурної взаємодії, обміну інформацією та перекладу феноменів однієї культури на мову іншої. Глобальна «ойкумена», на думку автора, постійно розширюється, зберігаючи складну асиметричну структуру «множинного конгломерата з різними спеціалізованими та регіональними центрами», які революціонізують у різних напрямках. Ганнерс виділяє декілька таких сучасних центрів: у сфері корпоративної культури – Японію, в галузі науки, технологій та масової культури – США, у виробництві делікатесів, модного одягу – Францію, серед регіональних центрів – Ватикан (у католицькому світі), Мекку (в ісламському світі), Єгипет (в арабському світі), Мексику (в Латинській Америці).

На думку Ганнерса, процес глобалізації може розвиватися за чотирма основними напрямками. Найбільш оптимальним був би сценарій «визрівання», або глобалізація без вестернізації. В глобальній «ойкумені» здійснюється рівноправний діалог та обмін інформацією між великими культурними метрополіями і багаточисельними периферійними культурами. При цьому метрополії виступають в ролі стимуляторів, що оживляють розвиток периферії та сприяють збагаченню місцевих культурних цінностей. У свою чергу периферійні культури активно інтерпретують привнесені ідеї, суттєво модифікують культурний потік і тим самим впливають на культуру метрополії. Так у діалозі культур, вважає науковець, відбувається процес їхньої «гібридизації». В глобальній «ойкумені» всі культури – це складні синтетичні утворення, в яких глибинні ритми локальної спадковості переплітаються з транснаціональними мотивами.

У.Ганнерс попереджає, що можливі й інші сценарії глобалізації в дусі уніфікуючої світ вестернізації, але усі вони ведуть у глухий кут «культурного імперіалізму». Сценарій «глобальної гомогенізації» передбачає повне домінування західної культури в світі: усі країни копіюють західний спосіб життя. Або ж відбувається «насичення», коли периферійні культури повільно вбирають у себе культурні зразки Заходу, поступово все більше насичуючись ними, а через декілька поколінь місцеві культурні традиції зникають, поступаючись місцем культурній однорідності. Можлива і інша версія – сценарій «периферійної корупції». Він передбачає розпад західної культури в процесі адаптації на периферії. Високоінтелектуальні досягнення Заходу периферійні культури відфільтровують, залишаючи місце лише для інформації найнижчого рівня. Реалізується тенденція «культурного звалища», тобто розповсюдження надлишку продукції низької якості на периферійних ринках. Одночасно відбувається викривлення цінностей у процесі адаптації до звичайного способу життя. В тоталітарному суспільстві, як відомо, демократичні цінності легко перероджуються: рівність зводиться до кумівства та сімейності, свобода зборів перетворюється на фракціонізм та безперервну кланову боротьбу.

Запропоновані У.Ганнерсом сценарії, досить повно відображають сучасну інтелектуальну полеміку серед культурологів. Ш.Айзенштадт приєднується до сценарію «визрівання цивілізацій», тобто обирає шлях глобалізації без вестернізації. Вивчаючи історію культурного діалогу стародавніх та сучасних цивілізацій, він дійшов висновку, що процес гібридизації культур шляхи міжцивілізаційної взаємодії дійсно є всеохоплюючим. Сучасні культури кристалізувалися шляхом відбору, а відповідно, трансформації значної кількості традиційних символів, інститутів як національних, так і запозичених у інших цивілізацій. Глобалізація не виключає, а має на увазі розвиток варіативності, оскільки саме в ній міститься потенціал для подальшого розвитку людства.

Якщо ми звернемося до концепцій західних політологів та соціологів, то при всій різноманітності проектів глобального світу, які розробляються, можна виділити три основні ідеї глобалізації: західну (ліберально-ринкову), фундаменталістську та гуманітарну.

У той же час в 90-ті роки минулого століття все частіше заявляє про себе концепція **антиглобалізму**. Розвиток глобалізму співпав з кризою модернізму, тому більшість побачили тільки одну версію глобалізму – вестернізацію, і саме на неї перенесли увесь негатив.

Першим виступом антиглобалістів була демонстрація в Мексиці в січні 1994 р., що була спрямована проти угоди про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі. Світова криза 1997 – 1998 рр. підтвердила занепокоєння антиглобалістів, і питання про доцільність процесу глобалізації та його провідника – всесвітньої торгівельної організації (ВТО) постало більш гостріше. Далі демонстрації антиглобалістів розширили свою географію, набрали сили та досягли своєї кульмінації в Генуї, в липні 2001 р., на зустрічі лідерів країн великої вісімки (Велика Британія, Німеччина, ЄС (як один член), Італія, Канада, Росія, США, Франція, Японія).

Процес глобалізації розглядається як нова завуальована форма імперіалізму, що експлуатує не лише робітників, але й країни, що розвиваються, етнічні меншини та природу в цілому. Деструктивна діяльність міжнародних організацій ВТО, МВФ, СБ приводить, на думку антиглобалістів, до поглиблення прірви між багатими та бідними країнами. Капіталістична еліта через міжнародні фінансові організації, ТНК та різні всесвітні організації отримує владу над державами, а координацію своєї діяльності здійснює з допомогою міжнародних конференцій. американізація призводить до знищення національної самобутності народів, культурних традицій, місцевих економік та державних інститутів в цілому.

Тому діяльність антиглобалістів спрямована на зрив конференцій, зустрічей на вищому рівні, бойкот різних ТНК за нанесення шкоди їх майну, анулювання наднаціональних організацій типу ВТО, МВФ, СБ, розробку альтернативних механізмів розвитку світової спільноти.

Сьогодні відбувається актуалізація цивілізаційної пам'яті незахідних народів – православних, мусульманських, індо-буддистських, конфуціансько-буддистських. Світ стоїть на порозі небаченого раніше ренесансу незахідних культур. Нині націоналістично орієнтовані представники різних культур, захищаючи свої традиційні цінності, вступають у діалог з іншими цивілізаціями. Без сумніву таке спілкування взаємо збагачує. Так, наприклад, АТР – Японія, Китай, Південна Корея – ведуть змістовний діалог із західною цивілізацією, з іншими культурами. Але в тих випадках, коли одна з цивілізацій претендує на виключність і вимагає від інших культур уподібнення, діалогу не відбувається. Починається агресивний монолог.

С.Хантінгтон підкреслює, що модернізація не обов'язково означає вестернізацію. І якщо модернізацію можна та потрібно використовувати в інших цивілізаціях, то вестернізація – це продукт саме західного суспільства. Експортуючи свої цінності, західні цивілізації руйнує культурне різноманіття інших цивілізацій, які мають свої ціннісні пріоритети, знищує їх уклад, не враховуючи етичні та духовні цінності.

Одним з парадоксів новітньої політичної історії стало те, подолання націоналістичного погляду на політичні відносини відбулося не в передових, високорозвинених країнах світу. Ісламський, далекосхідний, індуїстський, православний світ, тобто всі незахідні культури, пережили величезні потрясіння, викликані могутнім, всеохоплюючої опроміненням західної цивілізації. В результаті ці культури одна за іншою змінили свій егоцентричний погляд на світ. В той час як західний світ, на думку А.Тойнбі, тішиться ілюзією євроцентризму. Ця ілюзія підкріплювалася протягом двох з половиною століть успіхами західної цивілізації, адже з кінця XVII ст. політичне значення західних країн невпинно зростало. А після Другої світової війни доля всього людства практично визначалася взаємовідносинами між західними державами.

Економічна експансія західного світу має також довгу історію. Вона розпочалася на зламі XV – XVI ст. і за п'ять років Захід поширив свою економічну систему по всьому світу. Тому сьогодні можна стверджувати, о економічна карта світу значно вестернізована.

Західні політологи перебільшують значення політичної та економічної уніфікації світу, захищаючи тезу про «єдність цивілізації» та «кінець історії». Вони проголошують західне суспільство цивілізацією унікальною, що є єдиною та неподільною, цивілізацією, яка після довготривалого періоду боротьби досягла своєї мети – світового панування.

При цьому цілком ігнорується культурний плюралізм сучасного світу. Етапи та періоди історії інших цивілізацій, якщо вони не вписуються в концепцію євро центризму, опускаються як «напівварварські». Світ Сходу фактично виключається з історії цивілізації. Ісламська, індуїстська, далекосхідна культури заперечуються як «туземні» відносно західної. Православ'я вважається частиною західного християнства. Історія єдиної цивілізації з допомогою нескладних маніпуляцій стає випрямленою в лінію, від примітивного суспільства епохи неоліту до всеохоплюючої сучасної західної цивілізації.

Так у рамках концепції «єдиної цивілізації» виникла уява про суспільних процес як систему універсальних імпульсів, що автоматично діють у будь-якому культурному середовищі. Завдяки цьому «не стало» проблеми труднощів цивілізаційного вибору: у всіх народів єдиний шлях, усі рухаються до прогресу, до заздалегідь визначеного майбутнього.

Так, західний дослідник В.С.Нейпол стверджував, що західна цивілізація універсальна і її культурні традиції підходять для усіх народів. Ф.Фукуяма пішов ще далі, заявивши, що в ході модернізації всі країни обов'язково сприймуть західні цінності, і це буде означати «кінець історії» або повну перемогу ліберальної демократії в світі. Раніше поширенню західних цінностей заважала радянська комуністична ідеологія, але після її очевидної поразки, на думку автора, ніщо вже не зможе стати на шляху вестернізації. Звичайно, це є спрощенням тенденцій культурної глобалізації. Адже існують ще релігійні альтернативи, які знаходяться поза межами світських ідеологій. У незахідних культурах релігія є центральною силою, що мотивує вчинки суспільства та мобілізує людей. Такою ж спрощеною виглядає уява про те, що модернізація та економічний розвиток сприяють зміцненню однорідності різних культур та породжують загальну сучасну культуру, близьку до західної.

У сучасному світі процеси модернізації не ототожнюються з процесами вестарнізації. Саудівська Аравія, Сінгапур, Гонконг, Китай є процвітаючими, модернізованими, але явно не вестернізованими суспільствами. Своєрідність сучасної ситуації полягає в тому, що світ політично та економічно виграв від розповсюдження західної цивілізації, але традиції збереження культурного різноманіття переважають як у розвинених країнах європейського регіону, так і у нових культурно-політичних силових центрах інших цивілізацій. Культурна агресія Заходу породила могутній процес девестернізації інших цивілізацій, де відбувається повернення до власних витоків.

Світ сьогодні заговорив про «реісламізацію» Близького Сходу, «індуїзацію» Індії, про «повернення в Азію» Японії. В ісламській, конфуціанській, японській, буддистській, індуїстській культурах майже не знаходять підтримки основоположні західні ідеї індивідуалізму, свободи, відокремлення церкви від держави, рівності, прав людини, лібералізму. Проведене у 90-х рр. XX ст. західними вченими порівняльне дослідження значення ста ціннісних установок у різних країнах показало, що цінності, які мають першопочаткове значення на Заході, менш важливі в іншому світі.

У XX ст. остаточно завершилася історія автономного існування традиційних цивілізацій і реально почалася спільна історія всього людства, всіх країн та народів.

Так, XX ст. окреслило коло глобальних досліджень, яке не обмежене рамками національних держав. Це діалог культур та цивілізацій.

Рис. Вплив глобалізації на сучасні цивілізації